

Egy középkori pártaöv rekonstrukciója

– Gábor Gabriella –

1986 augusztusában Szatmári Imre hitelesítő ásatást végzett Gyula határában, a középkori Györke falu területén. A templom körüli temető 16. számú sírjában került elő a dolgozat témáját adó pártaöv.¹

A sír leírása: Tájolás DNy 50°, a mai felszíntől mért mélysége 80 cm. A váz hátont fekvő, nyújtott, a jobb karja a test mellett, a bal karja hiányzik. A lábfejek a 3. számú kutatóárok keleti fala alá nyúlnak. A sír bontásakor a koporsó nyomát jól meg lehetett figyelni. A sötétbarnán elszíneződött famaradványok megadták a koporsó több méretét. A koponyán 2 cm széles zöld elszíneződést találtunk. Ez nagyon vékony bronzlemez-zel, bronzhuzallal díszített szalagpártára utalt. A váz derekán eredeti helyzetben pártaöv maradványa került elő.² (1. kép 1.)

A tárgy leírása, állapota

A bőr alapú, textilborítású öv díszítőelemei a következők.

A. típus: 1 db trapéz alakú kerettel ellátott lemezes csat.

B. típus: 1 db fekvő téglalap alakú készségfüggesztő lemez.

C. típus: 7 db álló téglalap alakú préselt veret.

D. típus: 1 db préselt, levélmintát utánzó lemez.

Mindegyik elem ónozott bronzlemezből készült.

Az öv laza, löszös összetételű földből került elő. E talajkörnyezetnek köszönhető, hogy az öv bőrből készült része nem bomlott el, hanem töredékei viszonylag jó állapotban maradtak meg. Mindegyik bőrdarab kemény volt, törésfelületük pedig porlékony. Az övön lévő textilborítás és a bronzlemezek azonban már nagyobb mértékben károsodtak. A mállekony, gyenge megtartású textil csak nyomokban maradt meg. A lemezveretek törtek, hiányosak, erősen korrodálódtak, a csontváz alatt előkerült darabok fémanyaga pedig nagymértékben átalakult kloriddá. Ezek a változások a földbe kerülést követő fokozott bakteriális lebontó tevékenység hatására keletkezett bomlástermékeknek, és az így meginduló roncsoló kémiai és fizikai folyamatoknak az eredményei.

¹ Szatmári Imre jelentése: Rég. Fü. 40 (1987) 98–99., *Horváth–Szatmári* 1989. 383–385.

² EFM ltsz.: 86.34.40. – A Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótára alapján a párta szavunk megjelenése a XIII. századra tehető. Jelentése: szalag, szegély, foglalát, valamit körülvevő, valamit övező. Ebből alakulhatott ki később a pártaöv elnevezés, amely alatt keskenyebb vagy szélesebb, szalagszerű övet értünk. Anyaga, díszítése változatos volt. Készülhetett textiltől, fémzálas cérnából szövésrel, vagy bőrből, illetve bőr és textil összedolgozásával. Ez utóbbit általában fémből készült préselt veretekkel vagy véséssel, poncolással megmunkált lemezekkel díszítették.

A restaurálás menete

Az „in situ” kiemelés után a tárgyakat Timol (7:3 arányú) alkoholos, vizes oldatával átitatott papírvattából és gézből készült pólyába tekertük, majd alufóliába és végül polietilén fóliába csomagoltuk. Ez a tárolási mód a restaurálás megkezdéséig megfelelően őrizte a tárgy környezetét, megóvta az övet a kiszáradástól és a penészedéstől.

A restaurálást a tárgy kibontásával kezdtem, majd a további kezelés miatt szétválasztottam az eltérő anyagú alkotóelemeket: a textilt, a bőrt és a fémeket. A megmaradt textiltöredékeken nem végeztem sem mechanikai tisztítást, sem más vegyszeres kezelést, mert gyenge megtartásuk miatt csak így őrizhettem meg azokat egy későbbi anyagvizsgálat számára.

A bőr konzerválásának első lépése zsíralkohol-szulfátos áztatás volt: 2%-os oldatba helyeztem a bőrdarabokat, az oldatot pedig naponta cseréltem. Az első napon sötét színűvé váló oldat a harmadik napon már világosabb volt, de még mindig nem teljesen tiszta. Az áztató folyadékban lévő darabokon erőteljes duzzadást nem tapasztaltam, a törésfelületek síkos tapintása azonban arra utalt, hogy megkezdődött a bőrök lassú elenyvesedési folyamata, azaz a kollagén peptid kötéseinek hidrolízise. A tisztítást befejezve a bőrt itatóspapírok között szikkasztottam annyi ideig, hogy hajlékonyságát megtartsa. Következő lépésként a bőr súlyának arányában 2% vajsav és 1% ammoniumlaktát keverékével kezeltem a töredékeket, hogy azok vízben való oldódását megszüntessem. A feleslegben maradt vajsavat tercier butilalkohollal közömbösítettem. A még nedves bőr víztartalmát úgy stabilizáltam, hogy mindkét oldalát 50%-os glicerinnel vékonyan átkentem. Miután ez beszívódott, 20–30 percig 25–30 Celsius-fok hőmérsékletű (1 l víz, 170 gr pataolaj, 200 gr törökvörös olaj, 150 gr lanolin, 50 gr 1550-polietilén-glikol összetételű) likker emulzióban puhítottam a bőrdarabokat. A kezelés után hajlékonnyá vált töredékeket enyhén lepréselve, szobahőmérsékleten, szűrőpapírok között tartottam a teljes megszáradásig.

A bronzlemezek tisztítását nátriumhexa-metafoszfátos áztatással kezdtem, így a veretekre erősen tapadó, de a kezelőszer hatására fellazult szennyeződést, valamint az ásványi ráakódást ecseteléssel könnyen eltávolíthattam. A desztilláltvizes lemosást követően a szennyeződés alól feltárult felületen ónozás nyomai voltak megfigyelhetők. Az ónozott részeket Paraloid B.72 10%-os oldatával vontam be. Az ónozott felületek levédése után a fémdíszeket a többi korróziós terméktől EDTE (etiléndiamintetraecetsav-dinátriumsó) 5%-os, 9 PH tartományú oldatában való áztatással tisztítottam meg. Így eltűnt a lemezek díszítőmotívumait helyenként még elfedő korrózió réteg is, amelyet a rézoxid és a rézklorid vegyületei alkottak. A desztilláltvizes közömbösítést Benzotriazol 5%-os alkoholos oldatában történt konzerválás követte. A lemezek száradása után üvegszálal radírral políroztam föl a felületeket, amelyek az ónozott részeken fémszürke, a többi helyen pedig barnás árnyalatúak lettek. A fémeket végül 5%-os Paraloid oldattal vontam be.

A töredékek összeállítását az illeszkedő törésfelületek ragasztásával kezdtem. A ragasztáshoz Uhu-Alleskleber-t használtam. A töredékek további ragasztása, illetve összeállítása szükségessé tette a lemezek megerősítését. Ehhez Uverapid (két komponensű, epoxigyanta alapú) műanyagot használtam. A C. típusú veretek megerősítését úgy oldottam meg, hogy az egyetlen épen előkerült veretről szilikongumi negatívot készí-

tettem, és ebbe öntöttem ki e műanyagból – színezőanyag felhasználása nélkül – az átetsző pozitív mintát. Az így teljes motívumot adó felületen könnyen helyükre illeszthettem a már összeragasztott darabokat és az össze nem állítható motívumtöredékeket. A csat és a *B. típusú*, illetve a *D. típusú* lemez összeállítása kevesebb nehézséget okozott. Az első két darab a meglévő töredékekből teljesen összeállt, a *D. típusú* veret azonban csak kétharmad részben maradt meg. Ez utóbbinak a kiegészítésére a teljes minta ismerete nélkül nem vállalkoztam. A ragasztást követően a lemezeket hátoldalukon vékony Uverapid réteggel erősítettem meg.

A rekonstrukció

Az övet készítésekor háromféle anyagból állították össze, alapját 3 cm széles, 2 mm vastag *bőrpánt* alkotta. E bőrpánt barkarétege kívül, a húsoldala pedig a test felőli oldalon helyezkedett el. A bőr típusát a roncsolódott, elmosódott barkarajz miatt nem lehetett megállapítani.

A bőrpántot *textil* fedték be, amelynek maradványai a veretek alatt, valamint a csattest felső lemezére tapadva maradtak csak meg. Textilnyomokat nem lehetett megfigyelni sem a bőr élén, sem a hátoldalon, a szegecsek alátéteit alkotó bronzlapocskák alatt. Ez a megfigyelés azt támasztja alá, hogy az övnek csupán a külső oldalát borították be szövettel, s a lemezeket közvetlenül erre helyezték rá. Az anyagot varrással erősítették fel a bőrre. Ezt a bőr tisztításakor láthatóvá vált tűnyomok bizonyítják. Az öltéslyukak elhelyezkedéséből az öltés technikájára utaló rendszert nem lehetett megfigyelni.

Az övre varrott textil vászonkötésű. Az öv hosszában húzódó láncfonalat kettésével, a vetülékfonalat pedig egy szállal szőtték be. Mindkét fonal az alapszál S-sodratú cérnázásával készült. A felvetőszáלבól centiméterenként 18-at, a vetülékből 8-at lehetett megszámolni a rendelkezésre álló töredéken. Az egyik *C. típusú* veret alatt egy közel 2 cm²-es darab szövet maradt meg, amelynek szélei felé a szálak sűrűbben helyezkednek el. Valószínű, hogy a szalagot az öv szélességében szőtték.

Az övet *bronzcsat* fogta össze. A trapéz alakú csatkeret, valamint az elkeskenyedő végű túske legömbölyített élű, téglalap átmetszetű huzalból készült. A csatkeret lemezes csattesttel kapcsolódott a szíjhoz úgy, hogy a két lemez közé befogott bőrt varrással rögzítették. Ehhez az alsó és a felső lemez négy sarkán, valamint a csatkeret felőli szélén középen, a túske magasságában, egy-egy lyukat ütöttek, majd ezeken a cérnát háromszor, illetve négyszer áthurkolva fogták össze a bőrt a lemezekkel. A csatlemez külső oldalán a csattüskével egyező irányban álló, hat darab minuszkulás i betűhöz hasonló díszítés látható. Ezek alatt és fölött félkör alakú mattirozott minták sorakoznak. A csatkarikát és a csatlemezt egyaránt ónozással tették még díszesebbé. (2. kép 1.)

Az ónozott bronz *készésgfüggesztőt* (*B. típus*) a lemez négy sarkában elhelyezett szegeccsel fogták az övhöz. Hossza: 4,4 cm, szélessége: 2,5 cm. A készésgfüggesztő eredetileg három alkotóelemből állt. A mozgatható függesztőelem kör, vagy téglalap átmetszetű huzalból készülhetett, szögletes U-alakúra formálták, két végét pedig vízszintesen kihajtották. Ezt az elemet két, 0,5 cm széles bronzlemezből kivágott rögzítőpánt tartotta. E pántokat úgy alakították ki, hogy középen hurkot alkottak, és ezekbe a hur-

kokba illeszkedett bele a függesztő kihajlított két szára. A rögzítőpántok elhelyezéséhez két, 0,5 cm hosszú és 0,2 cm széles rést vágtak az alaplemezen, s ezeken bújtatták át a meghajlított pántokat. Rögzítésüket úgy oldották meg, hogy a pántok két végét az alaplap hátoldalán visszahajtották. A györkei öv készségfüggesztőjén a rögzítőpántoknak csupán a töredéke maradt meg, a mozgatható függesztő pedig hiányzott. Az alaplap felületét – a csathoz hasonlóan – hat tagból álló minusculás *i*-betűsorn utánzó díszítés tölti ki. A lemez két hosszanti szélén ugyancsak félkör alakú, mattirozott mintasor húzódik, amelyet cizellált pontsorokból alakítottak ki. (2. kép 2.)

A *C. típusú*, téglalap alakú, ónozott bronzból préselt veretek hossza 2,8 cm, szélességük pedig 2,6 cm. Mintájuk megegyező: az egyes darabokat középen függőleges, domború borda osztja ketté. E borda két hosszanti oldalán pontsor húzódik. A veretek sarkaiban a pontsorok felől induló háromágú levélminta látható. A levelek közötti teret szintén pontokból álló négy-, illetve ötszirmú virágot formázó díszítés tölti ki. (2. kép 3.) A lemezek felerősítését egy-egy, a bordákon alul és fölül átütött szegecs biztosította. A szegecsvek végeit a bőr hátoldalán bronzlemezről kivágott alátétre kalapálták el. A veretek párban helyezkedtek el, közöttük a távolság 1,8–2 cm volt. Ekkora távolságra volt egymástól a hetedik ugyanilyen, páratlanul maradt veret és a készségfüggesztő lemez is.

Az övhöz tartozik még a *D. típusú*, hiányosan megmaradt gótikus növénydíszű veret. Hossza: 5,1 cm, szélessége: 2,6 cm. Ez is préseléssel készült, és felületét ónnal vonták be. Erősen töredékes állapota ellenére is kivehető a díszítése. A lemezt harmadrésznél domború, függőleges borda osztja ketté, amelynek két oldalán pontsor halad. Az így felosztott lemez kisebbik felülete trapéz alakú mezőt alkot, amelynek szélein szintén pontsor fut körbe. A lemez nagyobbik felületét középen, közös ágból induló és öt-felé ágazó növényi minta díszíti. A lemezen két, felvarráshoz használt öltéslyuk maradt meg. (2. kép 4.)

Az öv méretének rekonstruálását az ásatáson készített 1:1 méretarányú rajz alapján kezdtem el. (1. kép 1.) A csontvázat keresztező övszakasz legnagyobb hosszúsága a sírban mérve 22 cm volt, így az élő test körméretére is gondolva, a becsatolt öv derékbőrsége 50 cm lehetett. A csontváz alatt a gerincoszloptól jobbra és balra két-két *C. típusú* verettel díszített bőrrészlet került elő. A váz csípőjénél két ugyanilyen, jobb oldalán pedig csak egy ilyen veret és a készségfüggesztő lemez helyezkedett el. A has felőli részen a gerincoszlop jobb oldalán feküdt a csat, csatkerettel a csigolyák felé nézve. A tüske a csattestre hajlott, valószínű tehát, hogy az öv nem volt becsatolva. A gerincoszlop bal oldalán, a csattal szemben volt a *D. típusú*, növénydíszű veret újabb bőrszakasszal. E töredéknek a csigolya felőli végén megmaradt az első kapcsolási lyuk kis részlete.

Az öv összeállítását a veretek visszahelyezésével kezdtem. A szegecsket mind a veretekre, mind a bőrben megmaradt helyükre Uhu-Alleskleberrel ragasztottam vissza. Ezután az övrészleteket a bőrnél világosabb barna színű filcre varrtam fel, a sírban megfigyelt helyzetüknek megfelelően. Az öltésekhez a meglévő tűnyomokat használtam fel. A csat felerősítésekor a csatlemezek közé fogott bőrt és a filcanyagot a lemezen meglévő öt öltéshelyen, négyszeres száláthúzással fogtam össze. A kapcsolási lyukakat hordozó szíjvég hosszát tetszőlegesen választottam meg. (1. kép 2.)

Bőrré dolgozott, préselt veretekkel díszített pártaöveket több ásatás anyagából ismerünk. A györkei övet azonban még *textillel* is befedték. Ilyen összeállítású övet találtak például a makó-mezőkopáncsi temetőben,³ a benei temető XLVI. sírjában,⁴ a kaszaperi temetőben,⁵ a mezőkovácsházi temető 113. sírjában,⁶ Csengelén a 33. sírban⁷ és a gyula-törökzugi ásatáson.⁸ A györkei *pártaövdíszek* párhuzamai is több leletegyüttesben megtalálhatók. Trapéz alakú csatkeretes, minusculás i-betűsorrrel díszített, lemezes csattestű *csatok* kapcsolták össze a makó-mezőkopáncsi,⁹ a kaszaperi,¹⁰ a tiszaujfalui,¹¹ a hidegkuti,¹² az aranyegyházi,¹³ a salgótarjáni,¹⁴ a csengelei,¹⁵ valamint a gyula-törökzugi¹⁶ öveket. E csatok jellegzetes darabjai voltak a XIV–XV. századi viseletnek ugyanúgy, mint a szintén minusculás *i* betűkkel díszített *készségfüggesztő lemezek*. Ilyenek kerültek elő a makó-mezőkopáncsi,¹⁷ az aranyegyházi,¹⁸ tiszaujfalui,¹⁹ salgótarjáni²⁰ és a csengelei²¹ ásatásokon. A *C. típusú* veretekkel megegyezőt nem találtunk. Hasonló mintájú veretek kerültek elő az orgondaszentmiklósi,²² a mohács-cselepataki,²³ valamint a csengelei temető 31. sírjának leletei között.²⁴ A gótikus, *növénydíszes lemez* egyik megfelelőjét Szabó Kálmán írta le.²⁵ Egy másik veret töredékes állapotban a csengelei ásatás 33. sírjában maradt meg.²⁶ A csengelei öv rekonstrukciója szerint ez a típusú veret a díszítőelemek sorában a csat után következett. A györkei öv esetében a növénydíszes veret övkapcsolóként való alkalmazását el kell vetnünk, mivel az övet csattal látták el. Ebben az esetben a tárgyának gyakorlati feladata nem volt, csak díszí-

³ *Bálint* 1936. 227.

⁴ *Szabó* 1938. 66.

⁵ *Bálint* 1938. 148.

⁶ *Bálint* 1939. 155.

⁷ *Horváth* 1978. 112.

⁸ Jankovich Dénes ásatása: 1977–1978. Közöletlen. Köszönöm az ásatónak, hogy a leletanyagot megnézhettem. (*Jankovich* 1982. 415–426.)

⁹ *Bálint* 1936. LXXIII. tábla 1, 6.

¹⁰ *Bálint* 1938. XV. tábla 2.

¹¹ *Szabó* 1938. 69, 351. kép.

¹² *Bálint* 1936. 227.

¹³ *Szabó* 1938. 68, 349. kép.

¹⁴ *Oberschall* 1942. 5, IV. tábla 4. kép.

¹⁵ *Horváth* 1978. 108, V. tábla 3.

¹⁶ Jankovich Dénes ásatása: 1977–1978. Közöletlen. A gyula-törökzugi ásatáson szórvány leletként találtak egy bőr alapon, préselt veretekkel díszített pártaövet. A csat kerete nem került elő, így annak formáját nem ismerjük. A csattest felső lemezét közepén vízszintes borda osztja kétfelé. A felső mezőt két csigavonal, az alsó mezőt gótikus felirat díszíti. Lásd még a 8. jegyzetet.

¹⁷ *Bálint* 1936. LXXIII. tábla 3, 7.

¹⁸ *Szabó* 1938. 69, 351. kép.

¹⁹ *Szabó* 1938. 68, 349. kép.

²⁰ *Oberschall* 1942. IV. tábla 4. kép.

²¹ *Horváth* 1978. 108, V. tábla 2.

²² *Oberschall* 1942. 7, VIII. tábla 1. kép.

²³ *Fehér* 1955. XLII. tábla 1.

²⁴ *Horváth* 1978. 105, IV. tábla 1–7.

²⁵ *Szabó* 1938. 70, 365. kép.

²⁶ *Horváth* 1978. 110, 16. ábra 2.

tés lehetett a célja. Ezt az is alátámasztja, hogy az övön kiemelt helyen, a bekapcsolt övcsat mellett helyezkedett el, s mintájával méginkább kiemelte az öv díszességét.

IRODALOM

Bálint 1936.

Bálint Alajos: A Makó-mezőkopáncsi középkori temető sírleletei.
Die Grabfunde des mittelalterlichen Gräberfeldes von Makó-Mezőkopáncs.
Dolg. XII (1936) 222–241.

Bálint 1938.

Bálint Alajos: A kaszaperi középkori templom és temető.
Das Gräberfeld und die Kirche von Kaszaper aus dem Mittelalter.
Dolg. XIV (1938) 139–190.

Bálint 1939.

Bálint Alajos: A mezőkovácsházi középkori település emlékei.
Ausgrabungen in Mezőkovácsháza. Dolg. XV (1939) 146–164.

Fehér 1955.

Ifj. Fehér Géza: Az 1949. évi Mohács–Csele-pataki mentőásatás.
Die Rettungsgrabung von Mohács–Csele-patak im Jahre 1949.
Arch. Ért. 82 (1955) 212–228.

Horváth–Szatmári 1989.

Horváth Ernő–Szatmári Imre: Középkori temetők és szerves maradványaik
Gyula határában. BÉ 1989/3. 378–393.

Horváth 1978.

Horváth Ferenc: Csengele középkori temploma. – Die mittelalterliche Kirche
in Csengele. MFMÉ 1976/77-1. Szeged, 1978. 91–126.

Jankovich 1982.

Jankovich B. Dénes: A gyula-törökzugi templom feltárása. BÉ 1982/4. 415–426.

Oberschall 1942.

Oberschall Magda: A salgótarjáni, orgondaszentmiklósi és pakonyi középkori
sírleletek. – Die mittelalterlichen Grabfunde von Salgótarján, Orgondaszentmiklós
und Pakony. Művelődéstörténeti Füzetek 1. Budapest, 1942.

Szabó 1938.

Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei.
Kulturgeschichtliche Denkmäler der ungarischen Tiefebene. Bibliotheca Humanitatis
Historica III. Budapest, 1938.

RÖVIDÍTÉSEK

BÉ = Békési Élet, Békéscsaba

Dolg.	= Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből, Szeged
EFM	= Erkel Ferenc Múzeum, Gyula
ltsz.	= leltári szám
MFME	= A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
Rég. Füz.	= Régészeti Füzetek, Budapest

Die Rekonstruktion eines mittelalterlichen Jungferngürtels

- Gabriella Gábor -

Resümee

1986 hat Imre Szatmári eine Kontrollansgrabung an der Stelle des beim heutigen Gyula identifizierten mittelalterlichen Dorfes Györke durchgeführt. Im um die Kirche gelegenen Friedhof befand sich im Grab 16 ein Kind, bei dem an seiner Hüfte die Reste eines Jungferngürtels gefunden wurden (*Abb. 1,1*).

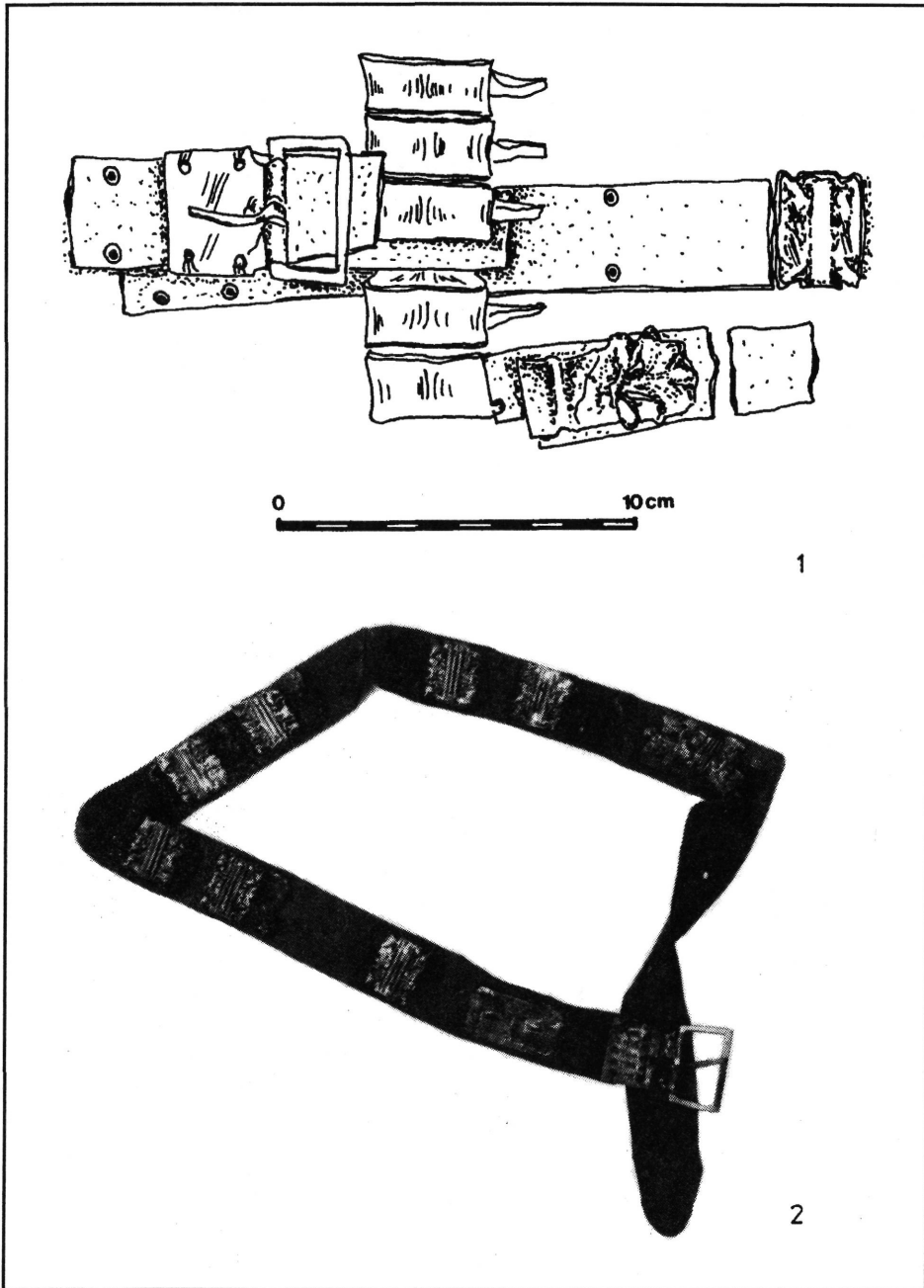
Die Rekonstruktion des in der lößhaltigen Erde gefundenen Gürtels wurde nach der Restaurierung und Konservierung des Gegenstandes vorgenommen. Sie wurde durch das „in situ“-Aufsammeln, die dabei gemachten Beobachtungen und das Kennenlernen des Herstellungsvorganges ermöglicht (*Abb. 1,2*).

Ursprünglich hatte man den Gürtel aus drei verschiedenen Materialien zusammengesetzt. Die Grundlage bildete ein breiter Ledergürtel, auf dem ein Stoff in Leinenbindung befestigt wurde. Dies belegen die auf dem Leder sichtbaren Stichspuren. Der Gürtel war durch aus verzinntem Bronzeblech gepreßte Beschläge verziert. Die rechteckigen Beschläge wurden mit Nieten auf dem Gürtel befestigt, auf die gleiche Weise auch ein Beschlag, verziert mit einem gotischen i-Buchstaben ähnelnden Muster. Die trapezförmige, ebenfalls mit gotischen i-Buchstaben verzierte Schnalle und die pflanzenverzierte Schnallenplatte wurden auf dem Gürtel aufgenäht (*Abb. 2,1-4*).

Der Jungferngürtel wird im Mittelalter ein Zubehör der Alltagstracht gewesen sein. Dem von Györke ähnliche Gürtel kennen wir in der Region der südlichen Tiefebene z. B. noch aus den in Makó-Mezőkopáncs, Kaszaper, Mezőkovácsháza und Csengele freigelegten Friedhöfen.

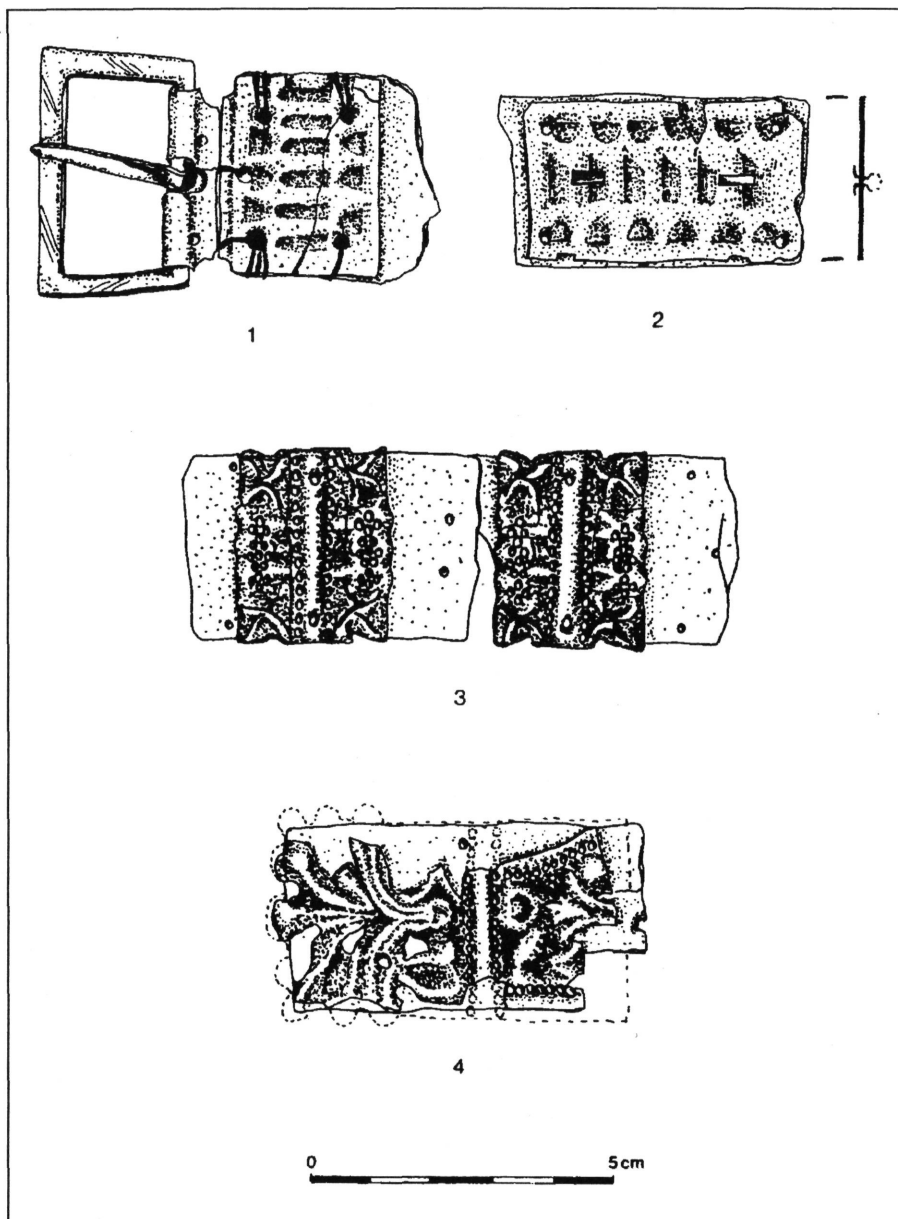
(Übersetzt von F. Albrecht)

Gábor Gabriella
Munkácsy Mihály Múzeum
Békéscsaba,
Széchenyi u. 9.
5600

1. kép

1: a sírban elhelyezkedő öv rajza; 2: a rekonstruált öv

2. kép

Az övdíszek típusai.

- 1: a lemezes csattest és a trapéz alakú csatkeret (A. típus);
- 2: a készségfüggesztő lemez és a rögzítőpánt részlete (B. típus);
- 3: a párban elhelyezett díszveretek és egymáshoz való viszonyuk (C. típus);
- 4: a növénydíszes lemez (D. típus)